

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1983 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1984

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1983

VILNIUS

1984

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1983

VILNIUS

1984

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ
ГОД 1983

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1984

63.3(2L)
Li237

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVICIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Mečislavas JUCAS, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDUNAITE (sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTE, Regina ŽEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

L $\frac{0505040000-129}{M854(08)-84}$ ž-84

© LTSR MA Istorijos institutas, 1984

PUBLIKACIJOS

XX a. PRADŽIOS ŽEMAIČIŲ ŪKIO IR TURTO DALIJIMO RAŠTAI

VACYS MILIUS

Kaip žinia, XIX a. ir XX a. pradžioje, ypač vakarų ir pietvakarių, Lietuvoje perduodant ūkį vaikams, tėvams išsiimant išimtingą, kartais, pasikvietus raštingą asmenį ir liudininkus, būdavo surašomi tam tikri dokumentai. Žemaitijoje ta pačia proga kiti suaugę broliai ir seserys, paprastai išeinantys iš ūkio, palikdavo atsirašymo dokumentus. Į ūkį ateinanti marti ar užkuryš prieš jungtuves surašydavo vadinamąjį ūkvaizdžių raštą, kuriame išvardijama kraitis ir pasoga (žem. *dalis*). Gavusieji šį dokumentą duodavo kitą, vadinamąjį aprašų raštą, kuriuo ūkį turintysis (-čioji) kitai pusei užrašo dalį savo nekilnojamojo turto arba visą jį¹.

Zemiau skelbiami 4 vienu metu (1918 m. sausio 14 d.) sudaryti dokumentai, jų surašytojo vadinami raštais, liečiantys mažąžemės valstietės, Barbaros Andrėkienės, valdžiusios 7,5 dešimtinės², ūkelių Užbradumės kaime (Plungės raj., Varduvos apyl.). Juos kartu su savaisiais Užbradumės kaimo sodybų ir jų gyventojų aprašymais LTSR MA Istorijos instituto Etnografijos skyriui (toliau — ES) 1973 m. yra įteikęs varduviškis talkininkas Konstantinas Bružas.

Skelbiami dokumentai svarbūs etnografiniams tyrinėjimams: duoda žinių apie XX a. pradžios Žemaitijos valstiečių šeimos narių turinius santykius, vidutinio ūkio, dėl dalybų virtusio smulkiu, pastatų ir gyvulių skaičių. Kartu tai ano meto kaimo teisės raštiška išraiška.

Iki 1899 m. šis ūkis, turėjęs 15 dešimtinių žemės, buvo Telšių aps. Sedos vls. Gardų seniūnijoje ir priklausė Juozapui Andrėkui. Tais metais jis padalytas į 2 dalis sūnums Laurynui ir Juozapui, trečiasis sūnus Petras atsisakė savo dalies ir už tai gavo 300 rublių. Tuo reikalu buvo surašytas pavedimo raštas³. Sūnus Juozapas įsikūrė naują sodybą Jaukintinės pamiškėje.

Našlės Barbaros Andrėkienės vyras buvo Laurynas, ir jie gyveno senojoje sodyboje. Pirmuoju raštu ji pveda savo sūnui Augustinui visą kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą; kartu čia iki smulkmenų išvardijama

¹ Mickevičius J. Žemaičių vestuvės.— Mūsų tautosaka, K., 1933, t. 7, p. 60—61.

² Dešimtinė — žemės ploto matavimo vienetas, lygus 1,092 ha.

³ Šio rusiškai rašyto dokumento ano meto nuorašas, patvirtintas Gardų seniūno E. Kristučio parašu ir antspaudu, yra ES, b. 580, l. 30.

išimtinės sudėtis, jos davimo sąlygos, sūnui Jeronimui ir dukteriai Onai skiriamų dalių dydis, jų išmokėjimo sąlygos. Antruoju ir trečiuoju raštu abu pakvitoja gavę dalį ir atsisaką pretenzijų į šį ūkį. Ketvirtajame dokumente sujungti į vieną anksčiau minėti ūkvaizdžių ir aprašų raštai.

Kiekvienas raštas surašytas atskirame 37×23 cm dydžio dvigubame lape. Jų surašytojas, matyt, lankęs lietuvišką mokyklą ir mokėjęs formuluoti juridinius dokumentus. Rašyta išlavėjusia ranka.

Visus dokumentus pasirašė tie patys 4 liudininkai, vienas rusiškomis raidėmis. Neįprasta šiam kraštui Alberto Andersono pavardė. Jo tėvai apie 1902 m. atsikėlė iš Kuršo ir apsigyveno Plinkšių dvarui (Plioteriui) priklausančioje buvusioje Užbradumės karčemoje. Tėvas vertėsi mūrininkyste ir gamino glazūruotus molio dirbinius. Sūnūs Albertas ir Valteris dirbo žemės darbus, augino gyvulius, buvo muzikantai⁴.

Publikacijų rašyba ir skyryba pataisyta.

1. Turto paskirstymo ir išimtinės raštas

Užbradumė. Pateikė Konstantinas Bružas.— ES, b. 580, l. 31—31a.

Tūkstantis devyni šimtai aštuoniolikuose metuose 14 sausio. Mes, žemiaus pasirašiusieji Barbora Andrėkienė iš Užbradumės kaimo ir jos sūnus Augustinas Andrėkus iš to pat kaimo, padarėme šitą raštą ant žemiaus sekančio:

1. Aš, Barbora Andrėkienė, pavedu ant visados paminėtam savo sūnui Augustinui Andrėkui visą savo kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, esantį Užbradumės kaime, kuris susideda iš pusaštunto (7^{1/2}) desetino žemės, esančių ant jos budavonių: gyvenamojo namo, rejos ir kūtės, iš gyvulių: vieno arklio, trijų karvių ir veršio, dviejų avių ir kiaulės ir su visais ūkiškais padargais ir reikmenimis.

2. Aš, Andrėkienė, iš pavestojų savo sūnui turto išsiimu dėl savęs vieną kambarį gyvenamajame name iki savo mirties.

3. Sūnus Augustinas Andrėkus prisizada duoti savo motinai Barbora Andrėkienei iki jos mirties šitokią išimtinę: vieną jos karvę turi ganyti ir maitinti draug su savo siomis; kas metą turi jai duoti po vieną jėraitį, kurį jis turi ganyti ir maitinti; motina turi teisę jį nusikirpdinti ir rudenį papjauti sau; motina turi teisę laikyti dvi vištas; sūnus turi duoti kas metą motinai gatavais grūdais: po du pūru rugių, po pusanthro pūro miežių ir po tris pūrus avižų; sūnus Augustinas turi sėti motinai kas metą po tris pūrus bulvių, sėkla motinos; sėti turi ten, kur bus jo sėjamos, visas nudirbimas prie to bus sūnaus. Motiną išsiima dėl savęs darželį prie kūčių galo, ilgumo 10 žingsnių ir platumo 6 žingsnių; apdirbti ir apvežti savo mėslais tą darželį turi sūnus. Medžiai kurui bus per vieną visų. Sūnus turi duoti motinai kas metą po dvidešimt svarų linų. Maitintis motina turi sykiu su sūnumi iki 1 spalio mėnesio šio meto; išimtinės davimas prasideda nuo sekančių 1919 metų. Karvę savo išsiimtąją ir savo turtą paliektu po mano mirties tam, kurs mane palaidos.—

4. Sūnus Jeronimas Andrėkus turi gauti nuo savo brolio Augustino šimtą penkiasdešimt (150) rublių, kuriuos turi jis atiduoti prie darymo šito rašto, ir metinę karvę, kurią jis, Augustinas, turi atiduoti broliui Jeronimui, jam pareikalavus.

5. Apart to, sūnus Augustinas turi išmokėti savo seseriai Annai Andrėkaitei dalies du šimtu (200) rublių, kurie turi būti atiduoti prie darymo rašto, ir vieną lovą.—

Ant viršaus išreikšto pilnai sutinkame ir pasirašome ir pridėdame, kad jei, pasimirus mano sūnui Augustinui, tame ūkyje pasiliktų jo žmona, tai jeigu man nepamėgs gyventi pas ją ar jos šeimyną, tai turi man, išsikėlus ant gyvenimo kitur, už mano kvaterą turi užmokėti arendą, ir visą išimtinę ir kurą pristatyti jai į jos gyvenamąją vietą. Ant ko ir pasirašome.

+++ (Barbora Andrėkienė)
/—/ Augustinas Andrėkus

⁴ ES, b. 580, l. 42—43, K. Bružo užrašas.

Liudininkai buvo: /—/ Jonas Buta
Доминик Кусус
Albert Anderson
Povilas Petrikavskis

2. Brolio atsirašymo raštas

Užbradumė. Pateikė Konstantinos Bružas.— ES, b. 580, l. 33.

Tūkstantis devyni šimtai aštuoniolikuose metuose 14 sausio. Aš, Jeronimas Andrėkus, išduodu šitą parašą savo broliui Augustinui Andrėkui ant to, kad aš nuo jo priėmiau šiandien sulig rašto nuo šios 14 sausio mėnesio šimtą penkiasdešimt (150) rublių dalies, ant ko ir pasirašau.

+++ (Jeronimas Andrėkus)
Liudininkai buvo: /—/ Jonas Buta
Доминик Кусус
Albert Anderson
Povilas Petrikavskis

3. Sesers atsirašymo raštas

Užbradumė. Pateikė Konstantinas Bružas.— ES, b. 580, l. 32.

Tūkstantis devyni šimtai aštuoniolikuose metuose 14 sausio. Aš, Anna Andrėkaitė iš Užbradumės kaimo, išduodu šitą raštą savo broliui Augustinui Andrėkui ant to, kad aš nuo jo sulig rašto, daryto 14 šito sausio mėnesio, pilną dalį: du šimtu (200) rublių ir vieną lovą priėmiau ir nuo ūkio 7 $\frac{1}{2}$ desetino žemės su budavonėmis ir padargais, esančio Užbradumės kaime, pilnai atsisakau ant visados, kaipu priėmus pilną atlyginimą — dalį, ant ko ir pasirašau.

+++ (Anna Andrėkaitė)
Liudininkai buvo: /—/ Jonas Buta
Доминик Кусус
Albert Anderson
Povilas Petrikavskis

4. Dukteriai skiriamos dalies raštas

Užbradumė. Pateikė Konstantinas Bružas.— ES, b. 580, l. 34.

Tūkstantis devyni šimtai aštuoniolikuose metuose 14 sausio. Mes, žemiaus pasirašiusieji Barbora Janušienė iš Padvarninkų kaimo ir Augustinas Andrėkus iš Užbradumės kaimo, padarėme tarp savęs šitą priešvenčionės raštą ant žemiaus sekančio:

1. Aš, Janušienė, išleisdama savo dukterį Ceciliją Janušaitę už vyro, už paminėtojo Augustino Andrėkaus, prižadu jai duoti sekančią dalį: pinigais vieną tūkstantį rublių, kurie turi būti atiduoti venčionės dienoje, karvę — venčionės dienoje ir iš drabužio ir mėblių ir kitokių daiktų dviejų tūkstančių rublių vertės, kurie bus atiduoti prie šliūbo.

2. Aš, Andrėkus, turiu Užbradumės kaime ūkį, susidedantį iš 7 $\frac{1}{2}$ desetino žemės su budavonėmis ir gyvuliais, ir ūkiškais padargais, kurių ūkis, pasimirus vienam iš mūsų jaunavedžių, palikta likusiam ant visados su pilnomis teisėmis ant ūkio; išimtinę motinai Barborai Andrėkienei, sulig rašto, daryto tarp manęs ir jos 14 šio sausio mėnesio, turi pasilikusis atiduoti pilnai ir iki jos mirties.

Ant viršaus išreikšto pilnai sutinkame ir pasirašome.

+++ (Barbora Janušienė)
/—/ Augustinas Andrėkus
Cecilija Janušaitė
Liudininkai buvo: /—/ Jonas Buta
Доминик Кусус
Albert Anderson
Povilas Petrikavskis